

Шахи

**ОБРАЗ СПРАВЕДЛИВОГО ЦАРЯ ХОСРОВА І У ТВОРІ «ШАХ-НАМЕ»
ФІРДОУСІ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОБРАЗ-ПЕРСОНАЖ ІСТОРИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	5
1.1 Поняття «образ» та «художній образ» та його історичний розвиток у літературознавстві.....	5
1.2 Головні принципи аналізу художнього образу історичного персонажа.....	9
1.3 Мотив справедливості в перській літературі.....	11
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	14
 РОЗДІЛ 2. ОБРАЗ ХОСРОВА I, ЯК ІДЕАЛ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВИТЕЛЯ В ТВОРІ «ШАХ -НАМЕ» ФІРДОУСІ.....	16
2.1 Історична постать Хосрова I.....	16
2.2 Головні аспекти образу справедливого царя Хосрова I у творі «Шах-наме» Фірдоусі.....	18
2.2.1 Портретна характеристика.....	18
2.2.2 Мовна характеристика.....	19
2.2.3. Навколоишні символи, використані для уславлення образу.....	21
2.2.4 Вчинки героя.....	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	23
ВИСНОВКИ.....	24
 СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	26
 ДОДАТОК 1. Уривок з тексту «Шах-наме» Фірдоусі.....	28
Анотація.....	29

ВСТУП

Справедливість вважається найвищою моральною якістю людини. Чимало філософських концепцій вважають цю рису передумовою для формування правової системи. Правова справедливість є категорично-безумовним моральним обов'язком влади. Вона забезпечує рівновагу в людському світі, покарання для винних та винагородження, тих хто це заслуговує.

Правова справедливість влади була і є актуальною для всіх народів усього світу. Перська народна творчість ще з Авестійських часів увіковічувала образ справедливого, мудрого та мужнього царя, адже цей образ є надзвичайно важливим для перської ментальності. Цей образ є наскільки важливим, що йому присвячено не один розділ в величній епопеї перської літератури «Шах-наме» (який перекладається як «Книга царів») геніального письменника Абдульхасима Фірдоусі. Саме Фірдоусі увіковічив історичну персону царя Хосрова I як ідеальний образ справедливого та мудрого правителя.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю опису одного з найдавніших образів перської літератури - образу справедливого правителя, який використовують і по сьогодні, а саме в контексті культового твору «Шах-наме» великого письменника всіх часів та народів Фірдоусі.

Об'єкт дослідження: образ справедливого царя Хосрова I у творі «Шах-наме» Фірдоусі.

Предмет дослідження: характеристика справедливості правителів в образі історичної персони - царя Хосрова I

Мета даної курсової роботи полягає у описі діяльності царя Хосрова I, як справедливого царя у творі «Шах-наме» Фірдоусі

Сформульована мета передбачає поетапне вирішення таких **завдань**:

- Описати історичний розвиток поняття «образ» та «художній образ» в контексті літературознавства;

- Окреслити схему аналізу образу-персонажа історичного походження
- Розглянути витоки поняття справедливості в перській ментальності.
- Описати історичну особу царя Хосрова I.
- Здійснити огляд головних аспектів образу Хосрова I, як справедливого царя опираючись на твір «Шах-наме» Фірдоусі;

Матеріал дослідження є бейти, де описується діяльність шаха, з розділу про царювання царя Хосрова I у творі «Шах-наме»

Джерелом даного дослідження є «Шах-наме» Фірдоусі (<https://ganjoor.net/ferdousi/shahname/anooshirvan/sh1/>)

Визначення мети та завдання зумовило використання таких **методів дослідження** як:

- Описовий метод
- Метод вибірки для відбору матеріалу.
- Історико-типологічний

Наукова новизна полягає у окресленні образу царя Хосрова I як справедливого царя опираючись на «Шах-наме» Фірдоусі, адже до цього часу не існує комплексного дослідження, що порівнювало би літературно-фольклорний образ з діяльністю реальної історичної постаті.

Практичне значення даної роботи полягає у використанні її результатів під час викладання курсу перської літератури та історії Ірану, у програмах лекційних та семінарських занять, у можливості створення методичних посібників з перської літератури.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, що налічує 22 позиції та додатка. Загальний обсяг роботи 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ОБРАЗ-ПЕРСОНАЖ ІСТОРИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПЕРСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

1.1 Поняття «образ» та «художній образ» та його історичний розвиток у літературознавстві.

Поняття образу пройшло великий історичний етап перш ніж постати як термін в літературознавстві. Розуміння природи, складників та функціонування образу допоможе адекватно сприймати твори літератури.

Саме поняття «образ» походить з наукових трактатів Стародавньої Греції. О. Лосєв зазначив, що у відомого філософа Платона поняття «образ» має достатньо цікаве визначення. Античний філософ відрізняв образ матерії від самої матерії, знаходячи специфіку образності в тому, що образ є відображенням матерії [14, с. 545].

На думку Малініної, у добу Середньовіччя в поняття «образ» не вкладалося значення «художній образ», воно ще не визначало специфічних рис художнього способу відображення реальності. Узагальнений зміст поняття «художній образ» ще не усвідомлювався філософською думкою. [16, с. 15].

Загально визнаною думкою серед науковців, культурологів та літературознавців, що Гегель перший, хто висвітлив питання естетичного трактування образу, схожий на сучасний вияв. Також він виокремив основний напрям розуміння та вивчення поняття «естетичного образу». Тому «змістом мистецтва є ідея, а його формою – чуттєве, образне втілення» [5, с. 75]

Особливий внесок у розвиток вчення про художній образ є теорія О. Потебні. Видатний філолог розрізняв у мові слова образні й безобразні. «Внутрішня форма слова виявляється основною, виділеною для утворення нового поняття ознакою і центром образу. Отже, цей центр образу, внутрішня форма слова, виступає як уявлення про предмет», – вважав О. Потебня [18, с. 22]

Образ, тип, характер, герой, дійова особа, персонаж – ось низка термінів, які, з одного боку, наповнені кожен своїм змістом, а з іншого – як ніби є однорідними» [18, с. 53].

Художній образ — це особлива форма пізнання дійсності у мистецтві. Але слід відрізняти поняття «художній образ» не тільки від поняття «образ у філософії», але й від поняття «образ зображення». [13, с. 121].

У літературі зустрічається поняття «образ-герой». Поняття «художній образ» твору значно ширше, ніж поняття «образ-герой», «образ-персонаж», тому що у творі мистецтва все має художній характер: і сюжет, і композиція, і колорит, і оркестровка, і всі інші елементи. Але у художньому творі може бути один художній образ, наприклад у ліричному вірші або живописному портреті, а може бути і система образів. [13, с. 121].

Художній образ – багатозначний, він має глибокий зміст. Кожна епоха знаходить свої риси в художньому образі. Йому властива недомовленість. Глибокий художній твір завжди має цю рису. Художній образ – це «система думок», і автор не завжди повністю та всебічно розкриває їх. Якби художній образ був повністю розкритий, він перестав би цікавити людину. Коли художній образ не повністю розкритий митцем, він сприяє розвитку публіки, її фантазії, уявлення, процесу мислення, він перетворює її у творця мистецтва. Художній образ відповідає багатоплановості, багатогранності дійсності» [12, с. 123].

Художній образ є експресивним – висловлює ідейно-емоційне ставлення автора до предмета. Він звернений не скільки до розуму, а стільки до почуттів читачів, слухачів, глядачів. За силою емоційного впливу зображення зазвичай перевершує міркування [22, с.14].

Автори українського підручника «Теорія літератури» (за ред. А. Галича, 2005) приділили велику увагу визначенню терміну «художнього образу» [4, с. 97]. У літературознавстві існують різні системи класифікації видів художнього образу, які, узагальнюючи, можна звести до двох основних типів [4, с. 103]: групу автологічних образів, у яких чуттєвий образ є формою

прояву такої ідеї, яка не виходить за межі образу, що не вказує на жодний предмет [4, с. 103] і групу металогічних образів, у яких чуттєвий образ є формою прояву такої ідеї, яка, узагальнюючи зміст одиничного предмета, виходить за його межі, вказуючи на якісно відмінний від нього предмет. [4, с. 107]

Поняття «образ літературного персонажа» нерідко у працях науковців ототожнюється з поняттям «художній образ». У навчальному посібнику «Основи літературознавства» за редакцією В. Мещерякова, де автори під «художнім образом» розуміють, перш за все, образи герой літературного твору, тобто людей. Що стосується інших елементів художності, наприклад, предметів або явищ, зображеніх у творі, то їх пропонується визначати за допомогою терміна «образна деталь». [17, с. 31]

Будь-який художній твір, по-перше, спрямований на пізнання людини і розгляд різних аспектів людського життя, по-друге, відображає особистість автора як творця цього твору, і, по-третє, осмислюється читачем, який сприймає художні образи й перетворює їх у своїй свідомості відповідно до власних взаємин із дійсністю. [12, с. 78]

Коли мова йде про образи людини, здебільшого оперують такими поняттями, як персонаж, герой, дійова особа і характер. За визначенням «літературознавчого словника-довідника» в редакції Гром'яка Р. термін «персонаж» є найбільш нейтральним і загальновживаним та означає постать літературного твору з будь-якими психічними, особистісними якостями, моральними, ідеологічними, світоглядними переконаннями — постать як текстуальну позицію, антропоморфологічно окреслену, незважаючи на те, чи мала вона свого прототипа, чи цілковито витворена митцем. [11, с. 532]

«Герой» - головна або другорядна особа зображена в творі, навколо якої розбудовуються сюжетні лінії. Герої розрізняються за смыслою специфікою залежно від видової та жанрової форм. Так, в епічних творах — це персонаж, у драматичних — дійова особа, ліричних — ліричний об'єкт. Герой може мати прототип у реальному житті. Наділений характером,,

будучи типом, відрізняється від персонажа, дійової особи за ступенем участі в дії. [11, с. 223-224]

Отже, поняття «образ» виник ще за часів Стародавньої Греції та проникнув у літературу з філософських праць древніх грецьких філософів. Поняття «художній образ» є не до кінця сформований. Термін «дійова особа» є найбільш уживаним у контексті творів драматичного жанру, а в його семантиці підкреслені активність, прагнення до дії, здійснення вчинків.

1.2 Головні принципи аналізу художнього образу історичного персонажа.

Пасічник Є. відзначав, що під час аналізу творів різних літературних жанрів часто практикують одноманітні форми та методичні прийоми, одну і ту саму схему аналізу образу-персонажа: змалювання письменником зовнішності персонажа; зображення його вчинків, відтворення його думок і почуттів; демонстрація його ставлення до інших персонажів; розкриття характеру за допомогою різних прийомів (пейзажі, описи речей, мовна характеристика тощо); ставлення автора до свого героя; типовість образу, його пізнавальне і виховне значення. [17, с. 267].

Під час аналізу образу-персонажа необов'язково дотримуватися схеми, щоб не перетворити її на шаблон, який буде обмежувати можливості аналізу персонажа. [20. с.54]

На думку Гриневича В. шляхи, методи і прийоми вивчення змісту твору, аналізу його образів-персонажів зумовлюються жанровою специфікою. Аналіз змісту та образів-персонажів історичних прозових творів вимагає усвідомлення творчої історії твору, розуміння історичних подій, зображених письменником, знання особливостей створення письменником історичного образу, зміння розкрити суть цього образу та його роль у розв'язанні навчально-виховних завдань. Тут потрібен не тільки історичний коментар, який висвітлює значення твору і його образів-персонажів для епохи їх створення, а й оцінка з погляду сучасності. [6. с.7]

Той, хто аналізує історичний образ-персонаж повинен уміти аналізувати образи-персонажі творів історичної прози, ця навичка тісно пов'язана з уміннями широко відтворювати історичну епоху. [6. с.7]

Засобами створення образу людини є:

- 1) номінації: ім'я, прізвище, прізвисько і т.п.;
- 2) портрет - фрагментарний, деталі якого розкидані по всьому твору;
- 3) мовна характеристика;
- 4) інтер'єр;

- 5) предмет, як складова частина образу персонажа;
- 6) пейзаж;
- 7) художня деталь - невелика предметно-побутова, психологічна деталь, що стає найважливішою рисою способу або допомагає розкрити характер, душевний стан;
- 8) вчинки героя;
- 9) оціочні висловлювання на адресу героя від імені інших персонажів;
- 10) композиція твору, в тому числі такі позасюжетні елементи, як сни, листи, щоденникові записи, вставні епізоди і ін.;
- 11) зображенально-виражальні засоби (стилістичні фігури, мовні засоби) [7. С. 64]

Отже, художній образ персонаж аналізується за стандартною схемою. Розкриття образу відбувається за допомогою використання відповідних метафор, епітетів та інших художніх засобів, а також символів, які характеризують саме ту рису, яку автор намагається підкреслити. Аналізуючи образ історичного персонажа, потрібно також звертати увагу на історичні задокументовані події та факти, щоб проаналізувати образ більш глибше та детальніше.

1.3 Мотив справедливості в перській літературі

Усі міфи та вірування давніх народів Персії знаходили свій відбиток у давніх письменах. Найбільшою та найбільш визначною писемною пам'яткою є священна книга зороастрійців «Авеста». В цій книзі догматично викладаються різні ритуали і закони за порушення яких наступає покарання, вихвалуються багатства, всіляко прославляється культ божественного світила (Хварно), знак верховної царської влади. Найпізніша частина Авести - Бундегеш - легендарна історія засновника релігії Зороастра і пророцтво про кінець світу. За переказами, Авеста включала в себе 21 різний твір, але вони далеко не всі збереглися. [21. стр. 286-287.]

Розглянемо справедливість, як основоположне поняття для зороастризму та взагалі іndoіранської ментальності. Іранці вважали, що існує закон природи, згідно якому сонце рухається рівномірно, відбувається зміна пір року і тим самим забезпечується порядок всього існуючого на землі. Цей закон був відомий іndoіранцям як *rta* (в авестійській мові відповідне слово *aša*). Поняття *aša* мало етичний сенс. Вважалося, що *aša* керує поведінкою людини. Істина, справедливість, вірність і сміливість – якості, притаманні людині. Чесноти – природний порядок речей, а вади і зло – його порушення. Таким чином, слово *aša* важко перекласти, різні контексти встановлюють різне поняття цього слова: «порядок» - там, де мова йде про матеріальний світ, або ж «істина», «справедливість», «праведність» - там, де говориться про моральність. Брехня та споторення істини, які протиставлялися *aša*, називалися по-авестійськи *drug* (в санскриті *druх*). Згідно моральним уявленням, всі люди поділялися на ашаван – «праведних» та другвант – «прихильників зла». [1. с.15]

Опираючись на цей матеріал, можна зробити логічні висновки, що наречення іранським народом Хосрова іменем Анушірван походить ще з авестійських уявлень про світ.

Ще до повного сформування зороастризму, як повноцінної релігії Зороастр (перший пророк зороастризму) поклонявся богу Агурамаза як

володареві *aia* (порядку, праведності та справедливості). Однак Зороастр пішов далі та проголосив Агурамазда як єдиного, вічно існуючого бога творцем всього доброго, включаючи також і інших божеств. [1. с.28] Агурамадза – верховне божество, діями якого ніхто не міг управляти. Він в уявах віруючих ні з яким природними явищами не пов’язаний, але є уособленням мудрості, яка повинна керувати всіма діями і богів, і людей. [1. с.28] Уявлення про «пекло», формувалося у вченні Зороастра під впливом його глибокої внутрішньої впевненості в необхідності справедливості в суспільстві. [1. с.38]

Зороастр використовуючи старі форми та традиції поклоніння, застував нові. Так він представив Шість Безсмертних Святих, які уособлювали вже раніше представлених в маздаїзмі богів Дружби, Послуху, Справедливості, Доблесті та Божественної мудрості. [1. с.32]

І далеко не випадково древні маздаїстські божества в зороастрізмі стали уособлюватися високими поняттями справедливості, благочестя, добромисності: Зороастр як би звертався до Людини з закликами допомогти шляхетним небесним силам в їхній непримиреній боротьбі, ставши з цією метою кращим, чеснішим, чистішим і, зосередивши всі свої старання і сподівання на те, щоб здолати світ зла, покінчити зі всякою нечистю. Далеко не випадково в гімнах Авести люди призивалися бути доброзичливими, помірними в помислах і пристрастях, готовими жити в мирі і дружбі, допомагати близньому. Восхвалялись чесність і вірність, засуджувалися злодійство, лихослів'я, злочин. При цьому чи не основною ідеєю етичної доктрини зороастрізму була теза про те, що істина і добро, так само як страждання і зло, залежать від самих людей, які можуть і повинні бути активними творцями власної долі. [3. с.37].

Якщо зважити увагу на перську мову, то ми можемо віднайти близько 20 слів на позначення справедливості (найбільш поширені عدل (adl), حق (khak), داد (dād), راست (rāst)) та близько 6 синонімів: за синонімічним словником «فرهنگ متداول و متضاد»، в той час як в українській мові, за

словником С. Караванського «Практичний словник синонімів української мови» прослідковуються лише 3: справедливість, правда та істина. Персона праведного царя є настільки важливою, що в перській мові існують окремі лексеми на позначення саме цього образу - دادگر (dādgār) та більш книжний варіант دادبخش (dādbakhsh) – означає «той, хто вершить правосуддя», «праведний правитель». Основний корінь цих слів – داد, що означає «справедливість, правосуддя». На сучасному етапі, лексеми з цим коренем активно використовують у значенні «суддя» - دادرس (dādras), та «прокурор» – دادستان (dādsetan).

Отже, поняття справедливості завжди переважало в перському менталітеті як головна складова. Також ця риса стала опорною для найдавнішої та першої світової релігії – зороастризму. Поняття справедливості головний стержень зороастризького вчення та змісту Авести – священної книги зороастрійців. Слова з семантичним компонентом справедливість активно використовуються в сучасній перській лексиці.

Висновки до розділу 1

Отже, проблема художнього образу містить багато питань, які пов'язані з утворенням та функціонуванням цього терміну. Переважна більшість дослідників вважають цей термін відрізняє мистецтво від інших сфер життя.

Функціональність та визначення терміну тісно пов'язане з певними історичними періодами. Дослідники не дають точну, чітку відповідь на запитання якими є критерії «образу». Станом на сьогодення, науково накопичено масу матеріалу, який охоплює тематику «художнього образу», але погляди різних вчених вельми різноманітні. На це, знову ж таки, має вплив різний історичний розвиток терміну та специфіка самого визначення. На сьогодні можна визначити такі основні риси образу: абстрактність, виразність, пластичність, самодостатність, багатозначність, експресивність, індивідуальна певність, типовість. Усвідомлюючи сенс головного образу в творі ми зможемо зрозуміти ідею в ньому.

Аналізуючи образ-персонаж історичного походження ми повинні знати не лише стандартну схему аналізу персонажа, а ще й орієнтуватися в біографії обраного героя, аналізувати історичні події та контексти, які впивали на сприйняття образу, як звичайними людьми, так і істориками-біографами.

Культ зороастризму, перетворившись на першу в світі релігію цілком гармонійно влився в менталітет іранців, згодом повністю витіснив маздаїзм ставши загальнонаціональною релігією.

Міфологія є основним ядром побудови «Авести». Тут ми спостерігаємо розвиток і узагальнення уявлень людей від найдавніших часів.

Така міфологічна основа «Авести», в яку на окремому етапі вплітаються героїко-епічні елементи. Тут знаходимо і джерела соціальної утопії іранців – віри в справедливого і гуманного царя, і мрії про ідеальну вільну общину. Характерно, що «Авеста» не раз повертається до питання,

«про добрих вождів», що мають виганяти ворогів із місць, населених племенами, і охороняти їх мир і працю.

Аналізуючи лексику перської мови на сучасному етапі, можна відшукати багато лексем на позначення «справедливості», які активно використовуються.

РОЗДІЛ 2. ОБРАЗ ХОСРОВА І ЯК ІДЕАЛ СПРАВЕДЛИВОГО ПРАВИТЕЛЯ В ТВОРІ «ШАХ -НАМЕ» ФІРДОУСІ

2.1 Історична постать Хосрова I

Для стабілізації ситуації в країні на той період потрібно було провести широкомасштабні реформи. Їх провів Хосров I, якому вдалося закріпити могутність та політичний авторитет Ірану. Видатну роль в проведенні реформ відіграв також перший міністр Іран-шаху, геній адміністративного управління Бузурджмехр. [19. с.318]

Хосров I провів в першу чергу військову реформу, сформувавши найману армію, яка контролювалася та підкорювалася відтепер лише шаханшаху. Також була проведена податкова реформа. В період воєн та смут зловживання чиновників довели податки до 1/3 урожаю, що призвело до хронічного голодування селян. Тепер поземельні податки (хараг) стали фіксованими, бо нараховувалися не від кількості урожаю (який чиновник визначав на свій розсуд), а від кількості та якості землі. Поземельні податки доповнювалися грошовою подушною податтю (гезит), що накладалася на чоловіків 20-50 років залежно від майнового статусу та митними зборами з купців. [19. с.318-319]

Незважаючи на складне становище, Хосров намагався стабілізувати становище також в культурно-науковій сфері. Реформи принесли свої плоди і почали бурхливо розвиватися науки, література та мистецтво. З правління Анушірвана було побудовано величний палац Такі-Кісра, чарівний сад з срібла та золота. Енергійно працювала колегія сасанідських перекладачів, які за наказом Хосрова перекладали книги індійської та грецької літератури, серед них славетна «Панчтантра» (в перекладі- «Каліла і Дімна»). Гордістю сасанідської географії стала своєрідна енциклопедія «Шахрастаніха-е Іран» (Міста Ірану). [19. с.319] Оповіді про староіранських царів від надзвичайного, міфічного періоду до історично зафіксованих часів були зібрані в одну історичну книгу, «Ходай-наме» (пехлевійською, «Хвадай-Намак» - «Книга владик») [8. с.559]

Найважливішою культурною подією для Ірану стала остання кодифікація Авести, яку за його вказівкою провів Мобед віх-Шапур. До часів правління Хосрова середньовічні автори відносили проникнення з Індії подібної до шахів гри «шатранг». Також вважається, що саме в часи правління Хосров, разом з його першим міністром Бузурджмехром вигадав нарди. [9. с. 449.]

Реформи звичайно подобалися селянам, але далеко не всім чиновникам. Також, як свідчать історичні джерела, на відмінну від історико-художніх записів, Хосров I був характеру неспокійного, надзвичайним любителем усіляких нововведень, тому завжди перебував у тривозі, і був причиною для тривоги всіх його оточуючих. Основним його методом впровадження реформ став терор, кількість засуджених в сасанідських тюрмах щодня сягала іноді 800 осіб. [2. с.319]

20-30 ті роки VII ст. пройшли під знаком посилення внутрішньої кризи і міжусобиць при дворі Сасанідів. Викликане цим кризою ослаблення Ірану, що збіглося за часом з початком переможного ходи арабо-ісламських завойовників, виявилося для Сасанідів фатальним: війни 30-40 х років привели не тільки до падіння династії, а й до ісламізації Ірану, до початку принципово нового етапу його багатотисячолітньої історії. [2. с.167]

Отже, в посібниках з історії постать Хосрова I описується як експресивна, запальна, та енергійна, однак неспокійна. Його реформи привели до значного поліпшення економічного, соціального та культурного життя в країні.

2.2 Головні аспекти образу Хосрова I як ідеалу справедливого правителя у творі «Шах-наме» Фірдоусі

Справедливість по відношенню до людей, життєва мудрість та лицарська відвага в поєднанні з управительською політикою є актуальним для людського співіснування та щасливого життя. На свій час Фірдоусі вбачав такий образ у історичній постаті царя Хосрова I.

Образ ідеального правителя є сукупністю різних чеснот – справедливості, доблесті, мудрості винахідливості тощо.

Безперечно можна сказати, що Анушірван в баченні Фірдоусі є яскравим представником володаря, що бореться з гнітом, справедливості та правосуддя в цілому світі, саме тому він називає його суддею. Фірдоусі описує діяльність Хосрова I, звертаючи увагу на його поведінку, манеру мовлення з простими людьми. Розглянемо уривок з першої частини розповіді про царювання царя Хосрова Анушірвана.

В зв'язку з особливостями тексту «Шах-наме» та особливостями побудови літературного перського тексту, є можливим зробити аналіз лише за деякими критеріями, опираючись на пункти виділені Есалнек Я:

2.2.1 Портретна характеристика

Портретна характеристика є найяскравішою, в першу чергу через її помітність при першому знайомстві з персонажем та зазвичай, вона використовується найчастіше.

نشست از بر تخت نوشیروان/ خجسته دل افروز شاه جوان// جهانی به درگاه بنهاد روی/ هر آنکس که بد بر زمین را مجوی

Сидить на троні *Нушірван*/ блаженний, запалюючий серця, молодий цар//
Проведіть людей світу до дверей/ кожного, кому погано живеться на
землі//

Ця фраза царя Хосрова I, записана Фірдоусі, символізує його бажання провести дорогу до його королівського двору, тобто бажання вислухати та допомогти всім нужденним. Звернімо увагу також на те, як Фірдоусі описує Хосрова I – прикметниками «блаженний» - *خجسته* (khojaste), «молодий» - *جوان* - (javan).

(javān), «запальний» - دل افروز - (del-e afruz), - це вказує на захоплення Фірдоусі жвавістю Анушірвана.

خوشی برآمد ز درگاه شاه/ که هر کس که جوید سوی داد راه// بباید بدرگاه نوشین روان/ لب شاه
خندان و دولت جوان//

*Шум почувся з дверей шаха/ що хтось до нього йде// Підходить до дверей
Нушіврана// усміхненого шаха та молодого правителя//*

Знову таки, ми можемо прослідкувати повтори «молодий правитель», які возвеличують царя і водночас наголошують на його юному віці. Саме правління Хосрова I тривало 48 років, на що вказує назва розділу «پادشاهی» «کسری نوشین روان چهل و هشت سال بود (pādeshahi kasri nushinravan chehel-o hasht sāl bud) – «Царювання Кясрі Нушінравана тривало сорок сім років»

2.2.2 Мовленнєва характеристика

Мовленнєва характеристика також має великий вплив. Її особливістю є те, що вона виражає культурне середовище, рівень розвитку да достатку, положення в суспільстві та інші ознаки.

به آواز گفت آن زمان ش/ که جز پاک یزدان مجوید یار// که دارنده او است و هم رهنما/ همو دست
گیرد به هر دو سرای//

*Він (простолюдин) до нього заговорив / «Крім чистого Бога не шукайте
Друга// Той хто його має, такожє с і провідником/ візьме його руку і проведе
в обидва палаци»*

Цими рядками проявляється стандартна повага підданих до царя. Цікавим є рядок - همو دست گیرد به هر دو سرای - візьме його руку і проведе в обидва палаци. Можна припустити, що «обидва палаци» - це образ земного життя та небесного. І шах витупає провідником між небом та землею, що достатньо логічно, тому що шах та його влада вважалися божими посланцями.

متربید هرگز ز تخت و کلاه /گشادست بر هر کس این بارگاه// هر آنکس که آید به روز و به شب/ ز
گفتار بسته مدارید لب// اگر می گساریم با انجمن/ گر آهسته باشیم با رایزن//

*«Ніколи не бійся трону та корон /для кожного є відкритий цей королівський
двір/ Щоразу, коли вранці та вночі прийдете/ не мовчіть// Якщо ти
спробував (на смак) зібрання/повоєдься тихо з присяжними//*

В цих рядках цар Хосров I зачитує правила поведінки в тронному залі, наказує не боятися говорити правду перед ним та присяжними, не порушувати дисципліну, не перебивати доповідача, поводитися достойно та з повагою до присутніх. Фразою /هر آنکس که آید به روز و به شب/ Щоразу, коли вранці та вночі прийдете – Анушіран закликає людей звертатися до нього у будь яку годину, що характеризує його як відкритого для народу правителя.

به چوگان و بر دشت نخچیرگاه/ بر ما شما را گشادست راه// به خواب و به بیداری و رنج و ناز/ زین
بارگه کس مگردید باز //

Від Чугану до рівнин Начіргах/ для вас відкритий шлях// Від сну та до пробудження і праця і насолода /в цьому царському дворі розкриваються//

Фірдоусі наголошує на тому, що Анушіран закликає людей всіх своїх земель приходити до нього зі своїми питаннями. А саме в своєму тронному залі він буде проводити суд, зіставляючи добре та погані вчинки, нагороджувати заслужених та карати винних.

مخبید یکتن زما تافته/ مگر آرزوها همه یافته// بدان گه شود شاد و روشن دلم/ که رنج ستم
دیدهگان بگسلم //

*Не спіть самі від нас відвертаючись / хіба бажання твої всі знайдені//
Нехай мое серце радіє та світиться, від того/ що побачивши працю пригнічених зламав (її)//*

Саме в цих рядках описується співчутливість та доброта царя, де він щасливий від того, що може допомогти людям, облегшити їхнє життя, розірвавши кайдани рабської праці.

مبدعا که از کارداران من/ گر از لشکر و پیشکاران من// بخسبد کسی با دلی دردمند/ که از درد او
بر من آید گزند//

Не дай Бог, що хтось з моїх слуг/ чи хтось з війська чи хтось з моїх управителів// Постміс (причинити шкоду) твоє серце ранити/ то біль пройде і крізь мое серце»

Емпатичність Хосрова настільки глибока, що він навіть ототожнює свої почуття з почуттями простолюдина, виголошуючи це на велику аудиторію. Ми вже знаємо, що у той період вважалося, що влада є божественною, а

цареві ставати на один рівень з простим селянином було недопустимо, в очах знаті це принижувало царя. Але Хосров I всіх підданих вважав людьми достойними собі.

سخنها اگرچه بود در نهان/ بپرسد ز من کردگار جهان// ز باز و خراج آن کجا مانده است/ که
موبد به دیوان مارانده است//

2.2.3 Навколошні символи, використані для усилення образу

Для підкреслення значимості персонажа використовуються навколошні символи. В перській літературі часто вживаються символи сонця, вогню, світла для виділення особливої (значущої) ролі персонажа в творі.

برآمد ز ایوان یکی آفرین/ بخورشید بر شد بروی زمین// که نوشیروان باد با فرهی/ همه ساله با
تاج شاهنشهی//

Вийшов на балкон/ сонце виглянуло на землю// Де Нуширан з Фархи/ всі роки на королівському троні (сидить)//

Сонце, яке сяє на трон та на самого Анушірвана - це символу возвеличення та поваги до царя, його божественної влади та мудрості. Також це є одним з 12 символів влади, і найчастіше означає творчу енергію. Саме в іранській міфології сонце асоціюється з любовю , яку і транслиє Анушіран до свого народу. Сонце вважалося оком бога Агурамазда – отож, можна ще розуміти ці рядки, як такі, що добрий бог – Агурамазда, наглядає та направляє думки великого царя іранської держави Хосрова I

2.2.4 Вчинки героя

Перше знайомство з героєм відбувається за допомогою опису його зовнішності, мови, навколошніх символів, але аргументація мотиву геройв розкривається у вчинках персонажа.

«За промови, що таємно/ ти виголосиеш мені, повелитель світу,// Де залишити данину і податок/ який жрець сказав принести до нашого суду?»//

Це фраза, яку промовляє підданий за виявлену царем мудрість і вислухані проблеми та питання. Податок за аудієнцію у царя – це обов'язковий атрибут таких зустрічей. На що йому цар відповідає:

نخواهند نیز از شما زر و سیم/ محسبید زین پس دل از من به بیم//

«Вони не хотітимуть від вас золота і срібла, бо після цього у мене буде розбите серце»

Ця фраза, сказана Нушівраном свідчить про його щедрість по відношенню до простого народу. Цар не хоче брати грошей з вже і так бідного селянина. І цей самий наказ він згодом віддасть всім своїм управлінцям – не брати грошей з звичайних людей за аудієнцію чи за проведення суду.

Цікавим випадком є захоплення Антіохії, що після захоплення міста іранцями Анушірван сувро заборонив військам переслідувати римських полонених, що суперечить традиції того часу і демонструє лицарство Хосрова:

خوشی بر آمد ز درگاه شاه / که ای نامداران ایران سپاه // همه پاک از این شهر بیرون
شوید/ بتاریکی اندر به هامون شوید//

З царських воріт почувся шум/це знамените іранське військо//
«Виходьте з цього міста чистими і приходьте в темряву рівнини»//
گر هیچ بانگ زن و مرد پیر / وگر غارت و شورش و داروگیر / به گوش من آید بتاریک شب // که بگشايد
از رنج یک مردلب//

*Якщо немає крику жінок та старих/ якщо грабіж, бунт, гвалт // Я чую, як
темрява ночі/ відкриває страждання людини//*

Поет-гуманіст бачить у вищезгаданих вчинках правителя прояви найбільшої справедливості.

Висновок до розділу 2

Хосров I Анушірван вважається найвидатнішим правителем держави Сасанідів з одноіменної династії. З час його правління було проведено багато реформ, завдяки яким Іран став більш політично та економічно стабільнішим ніж будь-коли в своїй історії. За часи його правління влада практично повністю централізується навколо шахиншаха, одночасно з тим на місцевому рівні управління державою уніфікується через введення нового адміністративно-територіального поділу. Його покровительство наукам і літературі надало йому значної популярності серед народів Ірану і його сусідів. Хоча запровадження реформ було жорстоким з точки зору гуманності, все ж вони сприяли поліпшенню становища селян, налагодження економічної та культурної сфер у країні.

Аналізуючи текст, ми змогли дійти до висновку, що Фірдоусі сприймає та описує Хосрова як доброго, справедливого до простого народу царя. Фірдоусі використовує художні образи, символи, для того щоб підкреслити важливість шахської персони. Але не слід забувати, що особа Анушірвана сприймалася Фірдоусі через призму його індивідуальної віри в соціальний гуманізм, ідеалізації вчинків, та особливості сприйняття шахів того часу.

ВИСНОВОК

Отже, поняття образу є досить складним, дослідники мають багато накопиченого матеріалу на тематику поняття «художнього образу». На даний момент існує багато ознак, які характеризують образ: абстрактність, виразність, пластичність, самодостатність, багатозначність, експресивність, індивідуальна певність, типовість. В літературознавстві «художній образ» розуміють, перш за все, образ героя літературного твору, тобто людей. Традиційний історичний персонаж – це історична особа, образ якої неодноразово інтерпретувався чи то у певній національній літературі, чи то у літературах одної місцевості. Для повного аналізу історичного-персонажа потрібно розумітися в біографії героя, історичному контексті.

Вчення зороастризму возвеличувало справедливість, як найголовнішу людську чесноту, що і зробило її такою важливою для перського менталітету. Авеста закріпила поняття справедливості в образі головного бога-творця Агурамазда. В Авесті записані герої та царі, які прославилися своїми справедливими вчинками та мудрими словами. Щодо чесності, справедливості, доблесті, ці моральні якості мали назву та значний сенс ще до проголошення канонів зороастризму. Ці поняття значно вплинули не тільки на перську літературу, також і на індійську.

Хосров I був великим реформатором в свій час, який згодом історики та поети будуть називати «золотою епохою». Реформи, які він проводив були рішучими, дієвими, але методика проведення їх в деяких випадках була жорстокою на сучасний погляд. Хосров по справжньому багато зробив для реформації життя сільського населення, оподаткування та також для культури. Ці реформи принесли Ірану заслужену повагу на міжнародній арені. Також важливо підмітити, що Хосров був зороастистом, тому вірно дотримувався традицій своєї релігії та усім серцем вірив у перемогу добра та справедливості, намагаючись зробити все, що було в його силах.

Проаналізувавши текст, ми змогли зробити такий висновок, що Фірдоусі захоплюється постаттю Анушірвана, використовуючи різні

стилістичні прийоми описує молодість, мудрість, доблеск, справедливість Хосрова I. В його тетрах можлива деяка необ'єктивність, адже «Шах-наме» – книга, яка в першу чергу призначена для возвеличення діяльності царів, а вже в другу – для опису історичних подій в художньому контексті.

Список літератури

1. Бойс М. Зороастрйцы. Верование и обычай – Вид. II – М. – 1988р.- 79 с.
2. Васильев История Востока. В 2 т. Васильев Л. С. М.: Вищ. шк., 1994. Т.1 — 495 с.
3. Василлев Л. С. История религии Востока. – Вид. II. – М. – 1988р. – 415 с.
4. Галич О., Назарець В., Васильев Є. Теорія літератури: підручник. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. Москва: «Искусство», 1968. Т. 1. 75 с.
6. Гриневич В. Проблеми підготовки сучасного вчителя № 6 (Ч. 1), До питання особливостей формування у майбутніх учителів уміння аналізувати образи-персонажі історичних літературних творів / Гриневич В. – К. 2012. – 34 с.
7. Есалнек А.Я. Теорія літератури. Навчальний посібник / А.Я. Есалнек. - М .: Флінта, 2012..:
8. Жукова Є. М. Советская историческая энциклопедия : в 16 т. / під ред. Е. М. Жукова. — М. : Советская энциклопедия, 1974. — Т. 15 : Феллахи — Чжалайнор. — 1006 с.
9. Карпов Шахматы: энциклопедический словарь / гол. ред. А. Е. Карпов. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 624 с.
10. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 : А — Л.
11. Коваліва Ю. І. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Ю. І. Коваліва, Р. Т. Гром'яка, В. І. Теремка. — К. : Видавничий центр «Академія», 2007. — 752 с.
12. Лещенко О. И. Об онтологии антропоцентричности как универсальной категории текста. Лінгво-філософські аспекти гуманітарної освіти: матеріали наук. конф. Суми, 1998. С. 76 – 79.
13. Лозовий В. О. Естетика: навч. посіб. / за ред. В.О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.

14. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика. Москва.: Искусство, 1975. 766 с.
15. Малинина Н. Л. Диалектика художественного образа. Владивосток: 1989. 141 с.
16. Мещерякова Н. Я., Гришина Л. Я. О формировании читательских умений на уроках литературы. Литература в школе. 2006. № 3. - 29 – 41 с.
17. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : [посібник для студентів вищих закладів освіти] / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.
18. Потебня А. А. Из записок по теории словесности: Слово и миф. Москва, 1989. 654 с.
19. Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій: Навч. посібник. — К.: Либідь, 1997
20. Тимофеев Л. И. Образ и характер Литература в школе 1938 р., 53 – 62 с.
21. С. П. Толстов. Древний Хорезм. М.,1949, стр. 286-287.
22. Чернець Л. В Введение в литературоведение : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Л.В.Чернец, В.Е.Хализев, А.Я.Эсалнек и др. ; под ред. Л. В.Чернец. — 5-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2012. — 720 с.

Додаток 1

پادشاهی کسری نوشین روان چهل و هشت سال بود

***

روان خجسته دلفروز شاه جوان
آنکس که بد بر زمین رامجوی
که هر کس که جوید سوی داد راه
لب شاه خندان و دولت جوان
که جز پاک یزدان مجویید یار
همو دست گیرد به هر دوسرا
گشادست بر هر کس این بارگاه
ز گفتار بسته مدارید لب
گر آهسته باشیم با رایزن
بر ما شما را گشادست راه
ازین بارگه کس مگردید باز
مگر آرزوها همه یافته
که رنج ستم دیدهگان بگسلم
گر از لشکر و پیشکاران من
که از درد او بر من آید گزند
بپرسد ز من کردگار جهان
که موبد به دیوان ما رانده است
مخسبید زین پس ز من دل ببیم
بجوشید تابنده روی زمین
همه ساله با تخت شاهنشهی

نشست از بر تخت نوشین
جهانی به درگاه بنهاد رویه
خروشی برآمد ز درگاه شاه
بیاید بدرگاه نوشین روان
به آواز گفت آن زمان شهریار
که دارنده اویست و هم رهنمای
متربید هرگز ز تخت و کلاه
هر آنکس که آید به روز و به شب
اگر می گساریم با انجمن
به چوگان و بر دشت نخچیرگاه
به خواب و به بیداری و رنج و ناز
مخسبید یک تن ز من تافته
بدان گه شود شاد و روشن دلم
مبادا که از کارداران من
نخسبید کسی با دلی دردمند
سخنها اگرچه بود در نهان
ز باز و خراج آن کجا مانده است
نخواهند نیز از شما زر و سیم
برآمد ز ایوان یکی آفرین
که نوشین روان باد با فرهی

***

که هر کس که جوید سوی داد راه
لب شاه خندان و دولت جوان

خروشی برآمد ز درگاه شاه
بیاید بدرگاه نوشین روان

***